

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XI

MERSİN
2005

KAAM YAYINLARI
OLBA
XI

© 2005 Mersin/Türkiye
ISSN 1301 7667

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs-Kasım aylarında olmak üzere,
yılıda iki kez basılmaktadır.
Published each year in May and November.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.
Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.
It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

Olbaya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında
belirtilen bildirilmiş olan formatlara uygun olduğu taktirde basılacaktır.
Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü
33342-MERSİN
TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses
Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734
Fax: 00.90.324.361 00 46
web mail: www.kaam.mersin.edu.tr
e-mail: kaam@mersin.edu.tr

Dağıtım / Distribution
Zero Prod. Ltd.
Tel: 00.90.212.244 75 21-249 05 20 Fax: 00.90.212.244 32 09
e-mail: zero@kablonet.com.tr aboratav@tayproject.org

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XI

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XI

Editör

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL
Prof. Dr. Tomris BAKIR
Prof. Dr. Hayat ERKANAL
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN
Prof. Dr. Yıldız ÖTÜKEN
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Marion MEYER

MERSİN
2005

*OLBA'nın Basılması İçin Vermiş Olduğu Desteklerden Dolayı
Mersin Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uğur Oral'a
Teşekkür Ederiz.*

İçindekiler/Contents

Gürcan Polat <i>Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümüls Önünde Steller ve Seremoni Alanları</i>	1
Muzaffer Demir <i>Antik Dönem Atina Toplumunda Karyalı Köleler</i>	25
Figen Çevirici <i>Daskyleion'da Ele Geçen Tapınan Kadın Figürinleri</i>	49
N. Eda Akyürek Şahin <i>Bithynia'dan Yeni Yazıtlar</i>	75
Bilal Söğüt <i>Tombs with Monumental Columns in the Olba Region</i>	103
Efrumiye Ertekin <i>İlkçağ'da Tarsus "Ketenciler" i ve Ketenleri</i>	155
N. Eda Akyürek Şahin <i>Kütahya Müzesi'nden Bir Grup Adak</i>	177
Murat Özyıldırım <i>Corycus Piskoposluğu ve VI. Yüzyıla Kadar Kristoloji Tartışmaları</i>	199

Yayın İlkeleri

1. Olba her yıl, ilki en geç 15 Mayıs'ta ikincisi en geç 15 Kasım'da olmak üzere iki sayı halinde yayınlanır. Yayınlanması istenilen makaleler, zaman sınırlaması olmaksızın gönderilebilir. Hakemler tarafından olumlu değerlendirilen makalelerin adedi Olba'nın bir sayısı için fazla olduğu taktirde, bazı makaleler diğer sayıda yayınlanmak üzere havuzda bekletilir. Bu gibi durumlarda daha erken gönderilmiş olan makalelere öncelik tanınır.
2. OLBA'nın uluslararası bilimsel standartlara uygun olarak yayınlanabilmesi için aşağıda belirtilen teknik kurallara uyulmalıdır:
 - a- Makaleler, Word 5.0 ve üstü, Windows 95-98 veya Word 2000 yazım programı ile yazılıp diskete kaydedilerek gönderilmelidir.
 - b- Makaleler, figürleriyle birlikte çoğaltılmış olarak iki kopya halinde gönderilmelidir.
 - c- Metin yazılırken 10 punto, dipnot için ise 9 punto New York (Macintosh için) yada Times New Roman (PC için) harf karakteri kullanılmalıdır.
 - d- Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
 - e- Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi yada italik) kullanılmamalıdır.
3. Makale içindeki Yunanca karakterler için kullanılan Yunanca font da diskete yüklenerek yollanmalıdır.
4. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha yada resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, s. 162, res. 217

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, s. 9, lev.1

5. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, New York

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, Lev. LIV-LVII

6. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. Levha numarası tarafımızdan verilecektir. Bu sebeple levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita yada bir başka ifade veya kısaltma kullanılmamalıdır.
7. Kullanılacak fotoğrafların, daha iyi sonuç almak açısından, siyah-beyaz olması tercih edilmektedir. Dia gönderecek yazarlar dia çerçevesi üzerine mutlaka resim sırasını yazmalıdır. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir. Görsel malzeme eğer taranmış olarak gönderilecekse uzun kenar: 12 cm, çözünürlük: 300 pixel/inch (en az); eğer tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise uzun kenar: 18.5 cm olmalıdır. Ayrıca görsel malzeme başka bir programa (Microsoft Word, Power Point vs.) gömülü olarak değil, Adobe Photoshop tif formatında gönderilmelidir.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır. Levhalardaki Figürlerin (resim, çizim, harita vs.) altına açıklama cümlesi yazılmamalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla mümkünse 15 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca olabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 200 kelimelik İngilizce yada Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise 200 kelimelik Türkçe özet kesinlikle bulunmalıdır.

BITHYNIA'DAN YENİ YAZITLAR¹

N. Eda AKYÜREK ŞAHİN*

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Inschriften aus Bithynien

Seit 2000 werden mit Genehmigung der Antikenverwaltung für Altertümer in den verschiedenen Museen der Landschaft Bithynien systematisch neue Inschriften aufgenommen. Dieser Beitrag entstand als eine Vorarbeit zum Inschriftenkorpus bithynischer Städte. Die hier vorgestellten Inschriften lassen sich in zwei Gruppen zuordnen. Die erste Gruppe besteht aus Grabinschriften. Bei Nr. 1. handelt es sich um ein Epigramm auf einer Stele, die im Süden von Nikaia gefunden wurde und heute im Museum von İznik aufbewahrt wird. Das Epigramm Nr. 2 auf einem Sarkophag stammt wohl aus Nikomedeia, welches neuerdings im Messegelände von Kocaeli (İzmit) aufgestellt ist. Die Inschrift Nr. 3 ist auf einem großen Altar angebracht, der aus der Elbeyli-Nekropole von İznik stammt. Der Altar dürfte zu einer großen Grabanlage gehören, in der mehrere Familienmitglieder zugleich bestatten wurden. Bei Nr. 4 handelt es sich um eine einfache Grabinschrift aus dem mittleren Sangarios, die auf einem Altar eingraviert ist.

In der zweiten Gruppe wurden fünf neue Weihungen bekannt gemacht. Bei den ersten drei (Nr. 5-7) handelt es sich um Votive an Zeus Agathios. Diese drei Altäre wurden in Bayırköy (zwischen Bilecik und Osmaneli) beieinander gefunden, was wohl auf ein ländliches Heiligtum des Gottes hinweist. Die beiden letzten Weihungen (Nr. 8-9) stammen aus Kurtköy bei Bilecik. Der Altar Nr. 8 ist Apollon Gorzaos, der Rundalter Nr. 9 hingegen Hermes und Apollon geweiht.

2000 yılından itibaren çalışmalarına başladığımız ve düzenli olarak yürüttüğümüz Bithynia Bölgesi ile Nikaia² Yazıt Korpusu'nun beşinci

* Yrd. Doç. Dr. Nalan Eda Akyürek Şahin, Akdeniz Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bl., Kampus Antalya/Türkiye.

¹ Bithynia Bölgesi ile ilgili müzelerdeki çalışmalarımız için izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yetkililerine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

² Nikaia Yazıt Korpusu'nun ilk dört cildi Sencer Şahin tarafından yayımlanmıştır, bkz. Şahin 1979; Şahin 1981; Şahin 1982; Şahin 1987. Ayrıca bkz. Şahin 1978.

cildinin (II.4)³ yayın hazırlıkları kapsamında çeşitli müzelerde çalışmalar yapmaktayız. Bu araştırmalar çerçevesinde Kocaeli (İzmit)⁴, İznik⁵ ve Adapazarı⁶ müzelerinde çalışılmış, yayımlı eserler tekrar gözden geçirilmiş ve özellikle müzelere son yıllarda gelen yeni yazıtlı eserler kaydedilmiştir. Söz konusu müzelerde ve bölgenin diğer müzelerindeki çalışmalarımız devam edecektir.⁷ İznik ve İzmit müzelerinde ilgili antik bölgenin korpus yayınlarından⁸ bu yana, son yıllarda, çevre bölgelerden de gelen bir hayli eser birikmiştir. Bunların çoğunluğunu mezar taşları oluşturmaktadır. Ayrıca, Hıristiyanlık Dönemi'ne ait birçok eser de bulunmaktadır. Bütün bu eserler düzenli olarak kataloglanmaktadır. Katalog çalışması devam ederken bazı eserler de tarafımızdan bilim dünyasına duyurulmaya başlanmıştır.⁹ Bu bağlamda, bu makalede Bithynia Bölgesi'nden Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait birkaç yeni yazıt tanıtılmaktadır.

Makalede, yazıtlar mezar ve adak yazıtları olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda dört adet mezar yazıtı tanıtılmaktadır. İlk iki yazıt mezar epigramları olup ilki bir stel, ikincisi ise bir lahit üzerinde bulunmaktadır. Üçüncü yazıt çok büyük bir altar üzerinde yer alıp olasılıkla anıtsal bir mezar kompleksine aittir. Dördüncüsü ise bir altar üzerinde bulunan basit bir mezar yazıtıdır. İkinci kısımda beş adet adak yazıtı tanıtılmaktadır. İlk üç yazıt altarlara üzerine kazınmış olup eserler bir arada bulunmuştur. Üçü de Zeus Agathios'a adanmıştır. Bu toplu buluntu büyük bir olasılıkla bir kutsal alana işaret etmektedir. Dördüncü eser küçük bir

³ Korpusun S. Şahin tarafından önceden planlanmış olan beşinci cildi (Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik [Nikaia]. İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. II.4. Bu katalogla ilgili olarak bkz. Şahin 1987, s. X.) Doç. Dr. Mustafa Adak tarafından yayımlanacaktır. Bu nedenle söz konusu müze çalışmaları M. Adak başkanlığında yürütülmektedir.

⁴ Kocaeli (İzmit) Müzesi'ndeki çalışmalarımızı destekleyen ve ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Müze Müdüresi sayın İlksen Özbay'a ve arkeolog sayın Zeynep Demir'e çok teşekkür ederiz.

⁵ İznik Müzesi'ndeki çalışmalarımız sırasında ilgi ve yardımlarını gördüğümüz eski Müze Müdürü sayın Taylan Sevil ile Müze Müdüresi sayın Gülşin Özyazıcı'ya çok teşekkür ederiz.

⁶ Adapazarı Müzesi Müdürü Vekili sayın Mürşit Yazıcı ve ayrıca sayın Salih Kurudere'ye çok teşekkür ederiz. Müzenin yazıtları tarafımızdan yayıma hazırlanmış ve baskıya verilmiştir. Çoğunluğunu yöreye özgü mezar taşlarının oluşturduğu bu çalışma için bkz. Adak-Akyürek Şahin 2006, (baskıda).

⁷ Bu kapsamda önümüzdeki sezonda Bursa, Bolu ve Konuralp (Düzce) müzelerinde çalışmalar yapılacaktır.

⁸ Nikaia Korpusu için bkz. yuk. dipn. 2. Nikomedeia Korpusu için bkz. Şahin 1973 ve Dörner 1978 (TAM IV.1).

⁹ Bkz. Adak 2001 ve Adak-Akyürek Şahin 2006 (baskıda). Bu konuda ayrıca bkz. Takmer-Tüner 2001.

altar olup Apollon Gorzaios'a adanmıştır. Beşinci adak sütun şeklinde yuvarlak bir altar biçiminde işlenmiştir ve Hermes ile Apollon'a sunulmuştur. Makalede tanıtılan ilk eser İznik, ikincisi ise Kocaeli (İzmit) müzelerinde korunmaktadır. Ötekiler ise buluntu yerinde veya yakınlarında durmaktadır.

Mezar Yazıtları

1. Onesimion'un Mezar Epigramı (Fig. 1 a-b)¹⁰

Üçgen alınlıklı stel; *Bul. Yeri*: Bilinmiyor; *Şimd. Yeri*: İznik Arkeoloji Müzesi (bahçede durmaktadır); *Env. No.*: Yok; *Malz.*: Gri kireçtaşı; *Yük.*: 87 cm; *Gen.*: 46 cm; *Kal.*: 17 cm; *Harf Yük.*: 1-1,5 cm.

Büyük stel genel olarak iyi durumda olmasına rağmen birçok yerinde küçük kırık ve aşınmalar vardır. Sağ alt köşe ile alınlığın sağ akroteri kırılmıştır. Stelin üst kenarı da kırılmış ve zedelenmiştir. Yüzeyle ve yazıtın üzerinde de yer yer ezilmeler görülmektedir. Eser, dörtköşe bir levhanın üçgen alınlıklı bir stel biçiminde işlenmesiyle oluşturulmuştur. Stelin alınlığı, üzerinde beş satırlık bir yazıt bulunan kalın ve uzun bir dikdörtgen panonun üst kısmına yerleştirilmiştir. Alınlığın tepe akroteri yuvarlak ve oldukça büyük işlenmiştir. Köşe akroterleri çeyrek daire biçiminden oluşmaktadır. Akroterlerin yüzeyinde herhangi bir betimleme yoktur. Alınlığın içinde, orta kısımda, bir hayli yıpranmış büyük bir patera betimi görülmektedir. Altındaki pano içinde yer alan yazıt oldukça sıkışık yazılmış olup gördüğü zarar nedeniyle yer yer bazı harflerin okunması güçleşmektedir. Panonun alt kısmına, steli sağ ve sol yanlardan sınırlayan ve çok basık başlık ve kaideleri olan kalın sütunlar işlenmiştir. Sütunların arasındaki geniş kısma niş şekli verilmiştir. Nişin kemer kısmı oldukça ince işlenmiş bir eğriden oluşmaktadır. Nişin içi boş bırakılmıştır. Stelin kaidesi düz olup altta bir oyuğa oturtulmasını sağlayan zıvana kısmı işlenmemiştir.

Biçim olarak stel oldukça sade ama kaba bir işçilik göstermektedir. Eserin üzerinde herhangi bir betimleme yoktur. Bu tip steller Bithynia'da özellikle mezar taşları olarak çok yaygındır.¹¹ Adapazarı Müzesi'nde de

¹⁰ Makalede kullanılan 1, 2, 3 ve 8 nolu eserlere ait fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir. 4 numaralı eserin çizimi ile 9 nolu eserin fotoğrafları ise Sencer Şahin'e aittir.

¹¹ Birkaç örnek için bkz. Şahin 1978, No. III 12; Şahin 1979, No. 205 ve 220; Şahin 1982, No. 1373, 1392, 1415 ve 1416.

benzer birçok mezar steli vardır.¹² Bu tip stellerin Geyve/Adapazarı yöresinin, özellikle de Mekece - Pamukova civarının tipik özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Stel olasılıkla Geyve çevresinden kaynaklanmaktadır.

Vezin	1	Εἰκοστὸν καὶ πέμπτον ἐγὼ τελέων ἐνιαυτὸν
Vezin	2	ἐνθ' ὃ τάλαια κείμαι καλὸς Ὀνησιμίων
Vezin	3	πιστὸς μὲν θρέψασι φιλόστοργος δὲ γονεῦσι
Vezin	4	ἥδὺς συ[ντ]ροφίῃ τερπνὸς ὀμηλικίῃ
Vezin	5	λείπων θρέψασιν καὶ γενέταις δάκρυα.

*“Yirmibeşinci yaşılımtı tamamlayınca,
katlanarak kaderime yatıyorum burada, ben güzelim Onesimion,
sütkardeşlerine sadık, ana-babası için sevgi dolu,
kardeşliği hoş, arkadaşlığı şirin biri olarak
bıraktıyorum kardeşlerime ve ana-babama geride gözyaşı.”*

Satır 3 ve 5: θρέψασι/θρέψασιν. Onesimion'un anne ve babasının birden fazla evlatlığı olduğu anlaşılmaktadır. ὁ θρέψαντος (ὁ θρεπτός, τὸ θρέμμα) sözcüğü yazıtlarda¹³ sık belgelenmiştir. Antik Dönem'de çocukların çeşitli nedenlerle ama özellikle yoksulluk yüzünden sokağa terkedilmeleri sık görülen bir durumdur.¹⁴ Öte yandan, birçok ailenin böyle terkedilmiş çocuklara sahip çıktığı ve bunlara büyük bir talebin olduğu da bilinmektedir. Bu çocukların toplum içindeki sosyal statüsü değişiklik göstermektedir. Bunlar karşımıza evlatlık, besleme, süt kardeş, köle veya azatlı statüsünde çıkmaktadır. Threptos'ların tam karakterleri yazıtlardan her zaman çıkartılamamaktadır.¹⁵ Adak yazıtlarında ise, adağın çoğunlukla ya beslemenin kendisi için ya da besleme tarafından adandığı anlaşılmaktadır. Beslemelerin adak sunabiliyor olmaları onların kölelerden daha üst statüde olduklarını göstermez, çünkü kölelerin de adak sunabildikleri yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir.

¹² Bkz. Adak-Akyürek Şahin 2006, No. 12 (Env. No. 91/9); No. 14 (Env. No. yok); No. 15 (Env. No. 91/22); No. 16 (Env. No. 96/44); No. 17 (Env. No. 91/4).

¹³ Adak yazıtlarındaki örnekler için bkz. örneğin de Hoz, Lydische Kulte, s. 110.

¹⁴ Krş. genel olarak Patterson 1985.

¹⁵ Konu hakkında bkz. Cameron 1939, s. 27 vd.; Nani 1943/1944, s. 45 vd.; Robert 1948, s. 95 dipn. 2; Robert 1963, s. 233; Flood 1978, s. 95 vd.; Waelkens 1986, s. 45 dipn. 48; Levick-Mitchell 1988, s. Ixiv vd. (Threptoi and Slaves); Cremer-Nollé 1988, s. 203 dipn. 23-24; Lochman 1990, s. 466 dipn. 2.

Yukarıdaki yazıtta iki distikhondan oluşan bir elegeia (ilk dört mısra heksameton/pentameton; heksameton/pentameton) ve bir pentameton (5. mısra) söz konusudur. Harfler İ.S. 3. yy. özellikleri taşımaktadır. Bithynia Bölgesi, mezar epigramları bakımından Anadolu'nun oldukça zengin bölgelerinden birisidir. Bugüne kadar bu bölgede birçok epigram ele geçmiştir.¹⁶ Nikaia ve teritoryumunun ise Bithynia'da epigram açısından en zengin bölgelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷

2. Nomoniane'nin Mezar Epigramı (Fig. 2 a-c)

Kapaklı lahit; *Bul. Yeri*: Bilinmiyor. Ancak, lahit İzmit kökenlidir; *Şimd. Yeri*: Kocaeli (İzmit) Arkeoloji Müzesi (Fuar alanında); *Env. No.*: 1539; *Malz.*: Mermer; *Yük.*: (tekne) 75 cm; (kapakla birlikte) 124 cm; *Gen.*: 147 cm; *Kal.*: 74 cm; *Harf Yük.*: 4,5 cm.

Tam olarak ele geçmiş olan lahit düz kesilmiş bir sandukadan ve onun üzerine oturan çatı biçimli bir kapaktan oluşmaktadır. Kapağın oturduğu yerde yer yer ufak kırık ve aşınmalar vardır. Yüksek işlenmiş kapağın köşelerinde büyük ve yüksek köşe akroterleri bulunmaktadır. Kapak ve akroterler üzere üzerinde herhangi bir betim yoktur. Sandukanın ön cephesine, yüzeyi hemen hemen tamamıyla dolduran ve oldukça özenli yazılmış beş satırlık bir yazıt kazınmıştır. Bunun dışında sanduka üzerinde de herhangi bir motif yoktur.

Vezin	1	νηπίαχον κούρην με φίλοι θάψαντο τοκῆες
Vezin	2	τήθη δ' οὔνομ' ἔχω ταὐτὸ Νομωνιανή
	3	τις ἄν δ' ἀνόξει τὴν σόρον ταύτην δότω ταμείω
	4	'Αττικὰς δισχειλίας καὶ τῆ πόλει 'Αττικὰς χιλίας
	5	χ α ί ρ ε τ ε .

*“Körpecik kızını, beni, gömdü sevgili anam-babam,
büyükannem Nomoniane ile aynı ada sahibim.*

Her kim bu lahdi (izinsiz) açarsa, hazineye ikibin ve kent kasasına bin Attik (Drahmisi) ödesin. Sağlıcakla!”

¹⁶ Bithynia Bölgesi'nde bulunmuş olan ve bugüne kadar tanınan tüm epigramlar, Anadolu'daki bütün epigramları toplu olarak biraraya getiren yayının 2. cildinde topluca okuyucunun kullanımına sunulmuştur, bkz. Merkelbach-Stauber 2001, s. 129-275.

¹⁷ Bkz. yuk. age. s. 156-199.

Satır 1: θάψαντο = ἐθάψαντο, *augmentum metri causa* düşmüş.

Satır 2: Νομωνιανή. İsim daha önce belgelenmiş olup Kadıköy (Kalkhedon) Nekropolü'nde bulunmuş olan bir lahit üzerinde yalın halde geçmektedir, bkz. Asgari-Fıratlı 1978, s. 73 vd. No. SR 4 = Merkelbach 1980, s. 59 No. 68. İsmi *masculinum* biçimi Attika'da belgelenmiştir, bkz. IG II², No. 3990.

Satır 3-4: Benzer ceza formüllerine Bithynia'da lahitler üzerindeki yazıtlarda çok sık rastlanmaktadır.¹⁸

Yazıtın ilk iki satırı heksametron ve pentametrondan oluşan bir distykhon olarak düzenlenmiştir. Öteki satırlar vezinli değildir.

Bithynia Bölgesi, birçoğu parçalar halinde ele geçmiş olsa da lahit bakımından zengin bir bölgedir ve bugüne kadar bu bölgede birkaç çeşit lahit tipi belirlenmiştir.¹⁹ Bu tiplerden birisi de, burada tanıttığımız eser gibi, üzerinde sadece yazıt olan ve başka herhangi bir motif ya da süsleme bulunmayan lahit tipidir.²⁰ Bu tip lahitlerden çok sayıda bulunmuştur ve bunların özellikleri, yazıtın yüzeyi hemen tamamen doldurması ve çok özenli yazılmış olmasıdır. Bazen yazıtın vurgulanmak istenen bir ya da iki satırı ötekilerden çok daha büyük yazılmaktadır. İmparatorluk Dönemi'nde başka birçok eyalette, üzerinde sadece yazıt bulunan lahitler ele geçmiş olsa da, kendilerine özgü tarzıyla Bithynia örnekleri diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu lahitlerde bazen kapaktaki köşe akroterleri abartılı biçimde büyük işlenmiştir; bazen de bu akroterlerin üzerinde kabartma figürler bulunmaktadır. Özellikle Nikomedeia ve çevresinde bu tip lahitlere çok rastlanmaktadır ve bunların bu yörenin özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Kocaeli (İzmit) Müzesi'ndeki birçok eser bu düşünceyi desteklemektedir. Nikomedeia'nın güneyinde ise, özellikle Nikaia ve çevresinde başka bir lahit tipi, çerçeve (kasetli) lahitler dikkati çekmektedir. Bu tür lahitlerin İznik Müzesi'nde parçalar halinde de olsa birçok örneği bulunmaktadır.

¹⁸ Örn. bkz. Şahin 1973, No. 32-36 (= Dörner 1978, No. 258-239), 49 (= Dörner 1978, No. 330), 54 (= Dörner 1978, No. 329), 56-57 (= Dörner 1978, No. 284-246), 75 (= Dörner 1978, No. 244), 77-80 (= Dörner 1978, No. 256-277), 89 (= Dörner 1978, No. 269); Şahin 1979, No. 117, 120, 128, 136, 138, 142; Şahin 1982, No. 1250, 1283-1284. Bithynia Bölgesi'ndeki mezar yazıtlarında lanet de içeren ceza ifadeleri için bkz. Strubbe 1997, s. 101 vd. No. 140-148.

¹⁹ Bu tiplerin çok genel ve kısa bir özeti için bkz. Koch-Sichtermann 1982, s. 509 vd.

²⁰ Yuk. age. s. 513. Nikomedeia'dan benzer örnekler için bkz. Şahin 1973, No. 32-41 (= Dörner 1978, No. 258-341); Kalkhedon'dan benzer bir lahit için bkz. Asgari-Fıratlı 1978, s. 74 No. SR. 5 Lev. XIX Fig. 35. Bkz. ayrıca Dörner 1941, s. 20 vd. özellikle de s. 24 vd.

3. Khrestos ve Ailesinin Mezar Taşı (Fig. 3 a-b)

Büyük bir mezar sistemine ait anıtsal altar; *Bul. Yeri*: Elbeyli, Doğu Nekropolü/İznik; *Şimd. Yeri*: İznik'te, Hagia Sophia Kilisesi Öreni'nin bahçesinin güneyinde durmaktadır; *Malz.*: Mermer; *Yük.*: 2 m; (başlık) 67 cm; (kaide) 40 cm; *Gen.*: (başlık) 103 cm; (gövde) 80 cm; (kaide) 137 cm; *Kal.*: (gövde) 68-74 cm; (kaide) 110 cm; *Harf Yük.*: 3-6 cm.

Anıtsal boyutlardaki altların sadece ön cephesi işlenmiş, öteki cepheleri, özellikle de arkası hiç dokunulmadan kaba biçimde bırakılmıştır. Ön cephede başlık ve kaide tam olarak işlenmiştir. Ancak, başlık üstten ve köşelerden kırılmıştır. Büyük ve yüksek başlığın köşelerine, üzerinde kıvrımlı iri bitkisel motifler olan ve kırık nedeniyle çok zarar gören köşe akroterleri betimlenmiştir. Akroterler arasında Bithynia'da çok yaygın olan ve birçok lahit ve ostohek üzerinde görülen Medusa başı bulunmaktadır. Başlık birçok ince profille gövdeye bağlanmaktadır. Gövde üzerinde, başlık profiline hemen altında ve kaidenin üst kısmında hafif kabartma olarak iki kalın kuşak görülmektedir. Başlığın hemen altından itibaren başlayan 12 satırlık yazıtın ilk iki satırı üstteki kuşak üzerine kazınmıştır. Kalan satırlar gövde üzerine düzensiz biçimde ve farklı harf boylarıyla yazılmıştır. Altarın birçok kez profillendirilmiş yüksek kaidesi vardır.

	'Ανεξοδίαστο-	“(Anıt) satılamaz!
	v·	
2	ζήσας ἔτη να' χαίριν.	51 yıl yaşayan; Sağlıcakla!
4	Χρῆστος Χρήστο[υ] ζήσας ἔτη κα'	21 yıl yaşayan Khrestos'un oğlu Khrestos;
6	χαίρε. Βασιλῖς Χρήστου, γυνὴ δὲ	Sağlıcakla! 31 yıl yaşayan Khrestos'un kızı,
8	'Ασκληπιοδότου ζήσασα ἔτη λα' χαίρε.	Asklepiodotos'un eşi Basilis; Sağlıcakla!
10	'Ασκληπιόδοτος 'Ασκληπι- οδότου & ζήσας ἔτη & ξγ'	63 yıl yaşayan Asklepiodotos'un oğlu Asklepiodotos;
12	χαίρε.	Sağlıcakla!”

Satır 1-2: Ἀνεξοδίαστος. Sözcük, Bithynia Bölgesi'nde, özellikle de Nikaia ve çevresinde çok sık belgelenmiştir. Bu ifade hakkında ve ilgili zengin belgeler ile kaynakça için bkz. Şahin 1982, No. 1231. Ayrıca bkz. Kokkinia 1999, s. 207.

Satır 3: χαίριν = χαίρειν. Yazıtta 2. satırda yaşı verilen şahsın adı geçmemektedir. 51 yaşında öldüğü ve erkek olduğu anlaşılan bu şahsın adının anıt üzerinde yazılı olmaması düşünülemez. Bu bağlamda, Ἀνεξοδίαστος sözcüğünün alttaki yazıtta kıyasla gerek çok daha özensiz ve hece ayırımına dikkat edilmeden yazılış biçimi, gerekse özellikle epsilon, sigma ve ksi harflerindeki biçimsel farklılıklar dikkat çekicidir. Bu sözcük, daha geç bir dönemde, 2. satırda yaşam süresi verilen kişinin ismi silinerek yazılmış olmalıdır. Burada büyük bir olasılıkla, 4. satırda adı geçen Khrestos'la adaş olan babasının ismi durmaktadır. Bu nedenle, yazıtın orjinal 1. satırını Χρῆστος τοῦ δεῖνοç olarak tamamlamak mümkündür.

Satır 7: Χρήστος. İsimde sigma unutulmuş ve sonradan çok küçük olarak eta ile tau arasına sıkıştırılmıştır.

Altarın, benzerlerine (Bacıköy ve Akçakaya altarı) göre biraz küçük olsa da, büyük boyutta olması ve ön cephe dışında diğer cephelerin işlenmiş olması, eserin anıtsal boyutlarda bir mezar kompleksine ait olduğunu düşündürmektedir. Bithynia'da anıtsal nitelikteki mezar yapılarına sık rastlanmaktadır. Bu gruptan Bithynia'ya özgü ve genellikle Geyve çevresinden kaynaklanan anıtsal bir mezar tipi vardır. Geyve'de Bacıköy ve Akçakaya'da bulunan anıtsal mezarlar bu tür mezarlara iyi birer örnek oluşturmaktadır.²¹ Genellikle birkaç basamaktan oluşan bir alt platform üzerinde duran anıtsal büyüklükteki bir altar/altlık üzerine önce konsol tarzında bir arşitrav bloğu yerleştirilmekte ve onun da üzerine Bithynia yöresine (Nikaia'ya) özgü işlenmiş bir lahit konulmaktaydı. Lahitin uzun ve kısa cepheleri çerçevelere ayrılmış ve içlerine de genellikle Medusa başları betimlenmiştir. Altarların üzerine bu arşitravların yerleştirilmelerinin sebebi ise, altlığın lahiti eşit yükü taşımasını sağlamak olmalıdır. Burada tanıtılan altarın böyle bir işlevinin olup olmadığını kesin söylemek

²¹ Bkz. Şahin 1982, No. 1231 (Bacıköy/Geyve). Bu eserin anıtsal altar kısmı şimdi Kocaeli (İzmit) Müzesi'ndedir, İzmit Fuar Alanı, Env. No. 1624) ve 1232 (Lev. II). Bu mezar anıtları için bkz. ayrıca Şahin 1981, s. 23 ve Şahin 1986, s. 132 vd. dipn. 27-28

olanaklı olmasa da, bu türden ama daha küçük boyutlu bir mezar anıtının bir parçası olduğu düşünülebilir. Altarın alışılmıştan daha büyük boyutta olması bu düşünceyi desteklemektedir. Bu tür mezarlar bir tek aileye ait olup o ailenin tüm üyeleri bu mezara gömülüydü. Anıtsal mezarlar genellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nin 2. ve 3. yüzyılından kaynaklanmaktadır. Geyve'deki büyük bir nekropolde ele geçen Bacıköy ve Akçakaya örneklerinde olduğu gibi, bu mezar da olasılıkla yukarıdaki dönemden dir. Ancak, yazıtın 2. satırı ve devamı daha çok İ.S. 2. yy. özellikleri taşımaktadır. Altar, Nikaia'nın büyük nekropol alanlarından birisi olan Elbeyli Doğu Nekropolü'nde²² bulunmuştur. Kapsamlı bir mezar sistemine ait olan bu eserin sahiplerinin Nikaia'nın varlıklı ve saygın kişilerinden oldukları anlaşılmaktadır.

Altarın yazıtında gözlemlenen farklı harf boyları ve yazılış tarzı (bkz. Fig. 3 b), yazıtın bütünüünün 4 ayrı dönemde yazıldığına işaret etmektedir. İlk dönem olduğu anlaşılan 2.-6. satırlarda harfler daha büyük ve özenli kazanmıştır. İkinci dönem 7.-9. satırlarda görülmektedir. Burada harfler daha ufak ve düzenlidir. Son dönem ise 10.-12. satırlarda izlenmektedir. Harfler çok daha küçük ve oldukça özenli kazanmıştır. 1. satır ise daha geç bir dönemde, orjinal yazıtın 1. satırı silinerek daha büyük harflerle ve özensiz olarak yazılmıştır (bkz. yuk.). Satırların içerikleri de farklı döneme ait olduklarını doğrulamaktadır. Buradan da, önce adı birinci satırda silinmiş olan baba Khrestos ile oğlu Khrestos'un öldüğü, bir süre sonra Khrestos'un kızı Basilis'in öldüğü ve son olarak da Basilis'in kocası Asklepiodotos'un vefa etmiş olduğu ve hepsinin de aynı mezara gömüldükleri anlaşılmaktadır. Bu durum, mezar anıtının oğul Khrestos tarafından yaptırıldığına ve hayatta kalan aile ferdinin ölen aile ferdinin ismini taş yazdırdığına işaret etmektedir.

Khrestos'un soy ağacı:

Khrestos	~	n.n.	~	n.n.	Asklepiodotos
↙		↘		↙	
Khrestos			~		Asklepiodotos

²² Bu nekropol alanı için bkz. Şahin 1978, s. 130 vd. No. 12.

4. Longus ve Eşi Tyrannis'in Mezar Taşı (Fig. 4)

Altar; *Bul. Yeri*: Nasuflar'ın²³ 2 km doğusundaki Örencik Mevkii'nden (eser, S. Şahin tarafından 1984 yılında kaydedilmiştir.); *Şimd. Yeri*: Örencik Mevkii/Nasuflar (Nasuhlar); *Malz.*: Kalker; *Yük.*: 1, 84 m; *Gen.*: 47 cm; *Kal.*: 35 cm; *Harf Yük.*: 2,7 cm.

Hemen hemen sağlam biçimde günümüze gelebilmiş olan altarın köşe akroterlerinin arasından yükselen başlık kısmı vardır. Başlığın üst kısmı profillendirilmiş ve bunlardan birisinin üzerine, kuşak biçiminde volütlü bitkisel bezemeler işlenmiştir. Akroterler arasındaki boşluğa, ön yüzde küçük bir çelenk motifi, yan yüzlerde ise birer üzüm salkımı betimlenmiştir. Ayrıca, yan yüzlerde, akroterlerin üzerinde birer asma yaprağı görülmektedir. Başlığın alt kısmı profille gövdeye bağlanmaktadır. Gövde üzerinde, ön yüzde sekiz satırlık bir yazıt bulunmaktadır. Gövdenin üst ve alt kısımları da profillendirilmiştir. Altarın yine birçok kez profillendirilmiş yüksek bir kaidesi vardır.

	Λόνγος Ἀσκλη-	“Asklepiodotos'un
2	πιοδότου	oğlu, İhtiyarlar
	γερουσιαστῆς	Meclisi üyesi
4	κατεσκεύασεν	Longus (bu) mezarı
	μνημεῖον ἑαυτῷ	kendisi ve 70 yıl
6	καὶ τῆ ἑαυτοῦ γυναι-	yaşayan kendi eşi
	κὶ Τυραννίδι ζησά-	Tyrannis için
8	ἔσθη ἔτη ο΄.Ϸ	yaptırdı.”

Satır 1: Λόνγος = Λόγγος = Longus.

Satır 3: γερουσιαστῆς. “İhtiyarlar Meclisi üyesi”. γερουσιασταί Bithynia'da çok sık belgelenmiştir, krş. Şahin 1981, No. 761; Şahin 1982, No. 1242, 1250, 1261, 1340, 1578; Ameling 1985, No. 107a. Bithynia'da veya başka bölgelerde yazıtlarda ἱερὰ γερουσία da sıkça belgelenmektedir. Kırsal karakterli bu “İhtiyarlar Meclisi”nin ne iş yaptığı ve burada

²³ Yenipazar'ın doğusunda yer alan köy, antik Nikaia'nın egemenlik sahasına giren Orta Sakarya kıvrımının içinde bulunmaktadır, bkz. Şahin 1981'de verilen “Buluntu Yerleri Haritası”.

yaşlıların ne amaçla toplandığı henüz tam olarak açıklanamamış değildir. Konu hakkında bkz. Ameling 1985, s. 26.

Satır 7: Τυραννίς. Yunanca τυραννίς (bir tiranın saltanatı) sözcüğünün özel isim olarak kullanılmasıdır. Hem bu isim hem de *masculinum* şekli Τύραννος Bithynia'da belgelenmiştir, bkz. Ameling 1985, s. 56 vd. No. 8 (13. satır) özellikle s. 58 ve s. 169 No. 106. Ad, genel olarak Yunan dünyasında oldukça yaygındır.

S. Şahin altarnın buluntu yerinde olasılıkla bu mezarla ilgili bir yapıya ait düz kesilmiş taşlara rastlandığını belirtmektedir. Mezar, İ.S. 2. veya 3. yüzyıllara ait olmalıdır.

Adak Yazıtları

Zeus Agathios Kültü

2000 yılında Bilecik'in Merkez'e bağlı Bayırköy Köyü'nün (Bilecik ile Osmaneli arasında) 3 km kuzeybatısında, eski bir mezarlık mevkiinde üç adet yazıtlı altar ele geçmiştir.²⁴ Profilli altarnların yazıtlarından üç eserin de Zeus Agathios'a sunulduğu anlaşılmaktadır.²⁵ Bu Tanrı için birden fazla adak taşı ilk kez birarada bulunmuştur ve adak altarnları, buluntu yerinde veya yakınında Tanrı'nın kutsal alanı olduğuna işaret etmektedir. Bayırköy mezarlık mevkiinde kutsal alan varsa eğer, bu, Zeus Agathios için belirlenebilen ilk kutsal alan olacaktır. Bithynia'da²⁶ Zeus Agathios kültü, yörede daha önce ele geçen başka adaklar sayesinde bilinmekteydi.²⁷ Önceden bilinen adakların hemen hepsinin buradakiler gibi altar olması dikkat çekicidir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bu külte bugüne kadar

²⁴ Adak altarnları İznik Müzesi'nin o dönemki müdürü sayın Taylan Sevil tarafından yerinde görülmüş ve yazıtlarının kopyaları alınmıştır. Kopyaları gönderdiği için kendisine burada çok teşekkür ediyorum. Eserler Bilecik Kültür Müdürlüğü tarafından korumaya alınmıştır.

²⁵ Altarnların fotoğraf ya da çizimleri yoktur.

²⁶ Bithynia Bölgesi'nin tanrıları ve kültleri hakkında kapsamlı bir makale tarafımdan yayımlanmaktadır. Bithynia (ve Pontos) kültleri ile ilgili yeni ve çok kısa bir derleme için bkz. Marek 2003, s. 104 vd.

²⁷ Bkz. Şahin 1981, No. 1061-1067. Bilecik Valiliği tarafından Bilecik'te bir müze kurmak amacıyla bir süredir civardaki tarihi eserler derlenmektedir. Bu derlemede yüz yetmiş beş civarında yazıtlı eser bir araya getirilmiştir. Yazıtların büyük bir kısmı yeni olup içlerinde yedi tane de yeni Zeus Agathios adığı bulunmaktadır.

yalnızca Bithynia'da, Orta Sakarya Vadisi ve çevresinde ele geçen yazıtlarda rastlanmıştır. Yeni yazıtlar da bu profile uymaktadır. Ele geçen tüm yazıtların ışığında, Tanrı'nın, Bilecik-Osmaneli-Gölpazarı arasındaki bölge ile Bilecik'in doğusunda Gölpazarı-Söğüt arasındaki bölgede tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, Gölpazarı'nın doğusundaki Arıcaklar'da Zeus Arkhagathos isimli bir Tanrı'ya yapılmış bir sunu ele geçmiştir.²⁸ Şahin, bu Tanrı'nın olasılıkla Zeus Agathios ile aynı Tanrı olduğunu belirtmektedir. Zeus Agathios'un bölgede tapınım görmüş olan öteki tanrılar (örn. Zeus Bronton) gibi bir bereket tanrısı olduğu ve yöre halkından kendilerinin ve özellikle de ürünlerinin esenliği (ὕπερ πά[σης οἰκίας καὶ] καρπῶν--)²⁹ için sunu aldığı anlaşılmaktadır. Şahin, Zeus Agathios'un ev kültü olarak bilinen ve genellikle de Zeus şeklinde betimlenen ἀγαθὸς δαίμων kültünden geliştirilmiş olabileceğini belirtmektedir.³⁰

Zeus Agathios'un çok önceden tanınan adak taşlarından iki tanesinin yazıtında öteki adak yazıtlarından farklı bir durum gözlemlenmektedir. Yazıtlar Zeus Agathios'un yanı sıra bir erkek ve bir kadına, yani adakları sunanların ebeveynlerine adanmıştır.³¹ Şahısın isimleri Tanrı'nınki gibi *dativus* haldedir. Bu türden bir grup yazıt bilim dünyasında tanınmaktadır. Yazıtlar çoğunlukla Phrygia ve Güney Bithynia'dan kaynaklanmaktadır. Bu grubun içinde özellikle Phrygia'nın çiftçi tanrısı Zeus Bronton'u belirtmek gerekmektedir. Dikkati çekecek kadar çok sayıda (yak. 94) Zeus Bronton adığında bu durum gözlemlenmektedir.³² Bu tür adaklar üzerinde yaptığımız ayrıntılı incelemeler sonucunda, bilim dünyasında daha önce de dile getirilen³³ bir olgunun doğruluğu kesinleşmiştir. Söz konusu eserler aslen adak taşı değil, mezar taşlarıdır. Yazıtları da mezar yazıtlarıdır.

²⁸ Şahin 1981, No. 1071 = Merkelbach-Stauber 2001, s. 157 No. 09/05/01.

²⁹ Şahin 1981, No. 1064.

³⁰ Yuk. age., No. 1061. Agathos Daimon için bkz. Nilsson 1974, s. 213 vd.; Robert 1950, s. 56 vd.; DNP 1, col. 242 s. v.

³¹ Şahin 1981, No. 1061 ve 1066.

³² Bu tür adaklar ve konunun ayrıntısı için bkz. Akyürek Şahin 2002, s. 43-53 (3.1. Mezar Taşı Olan Zeus Bronton Adakları). Phrygia'da, özellikle Dorylaion-Nakoleia ve teritoryumları ile Güney Bithynia'da bugünkü Bilecik ve çevresinde yoğun tapınım görmüş olan Zeus Bronton'un kültü ve Tanrı'ya sunulmuş üçyüzlü aşkın yazıtlı adak taşı hakkındaki bu kapsamlı doktora çalışması yayıma hazırlanmaktadır.

³³ Bkz. Waelkens 1984, s. 282 vd.

Bölgenin güçlü bir tanrısının isminin mezar yazıtında anılmasıyla mezar soygunculara karşı korunmak istenmiştir. Tanrıların adları mezarlarda belayı savuşturucu (apotropaik) anlamda kullanılmıştır. Phrygia Bölgesi'ndeki mezar taşlarında öc alan tanrılardan çok sık söz edilmesi, yeraltı tanrılarının isimlerinin çok sık geçmesi ve birçok lanet ifadesi bu bölgede mezarların çok sık soyulduğuna ya da zarar gördüğüne işaret etmektedir.³⁴ Bu gibi durumlarda, yöre halkı dinî güçleri kullanarak soygunculara karşı caydırıcılık aramıştır. Zeus Bronton'dan başka Zeus³⁵, Zeus Dagustes³⁶, Zeus Dios³⁷, Zeus ve Apollon³⁸, Apollon³⁹, Ana Tanrıça⁴⁰ ve Sabazios⁴¹ gibi tanrıların da isimlerinin benzer şekilde kullanıldığı görülmektedir.

5. Zeus Agathios'a Adak

Διὶ Ἀγαθίῳ Αὐ[ρ]. Αὐφί- “Ben, Demetrios'un oğlu Aur(elius)
2 διος Δημητρίου κατὰ Auphidius, (tanrısal) emir gereğince
ἐπιταγῆν ἀνέθηκα. (bu adağı) Zeus Agathios'a sundum.”

Satır 2-3: κατὰ ἐπιταγῆν (κατ' ἐπιταγῆν) ya da benzer κατὰ κέλευσιν τοῦ θεοῦ veya ἐξ ἐπιταγῆς gibi ifadeler⁴² adak yazıtlarında çok sık belgelenmektedir. Bithynia'da, özellikle de Bithynia'nın güneyindeki bölgelerde (Bilecik ve çevresinde) ele geçen adak yazıtlarında bu ifadeye sık rastlanmaktadır. İnsanlar, adaklarını tanrıdan aldıkları bir emir üzerine sunduklarını belirtmek için yazıtlarda bu ve benzer ifadeleri kullanmıştır. Ancak, yazıtlardaki bu ifadelerden tanrının adak emrini insanlara ne şekilde verdiği anlaşılmamaktadır. Fakat, bilim dünyasında, insanların tanrıdan

³⁴ Yuk. age., s. 282 vd.

³⁵ Krş. Cox-Cameron 1937, s. 176 No. Z.B. 4a.

³⁶ Krş. Dörner 1940, s. 114 vd. No. 4 Fig. 40 = Pfuhl-Möbius 1979, s. 505 No. 2100 Lev. 302; Ricci 1994, s. 165 dipn. 3 = SEG 44, 1994, s. 362 No. 1069,2.

³⁷ Krş. Körte 1897, s. 409 No. 55 = Ramsay 1906, s. 275 No. 4.

³⁸ Krş. Drew-Bear 1978, s. 48 No. 24.

³⁹ Krş. Cox-Cameron 1937, s. 169 No. KB. 8 ve belki No. KB. 7.

⁴⁰ Krş. Haspels 1971, s. 342, No. 115.

⁴¹ Krş. Cox-Cameron 1937, s. 74 No. 157 = Frei 1988, s. 18 vd. No. 8 ve s. 23 vd. (= SEG 38, 1988, s. 397 No. 1306.); Frei 1988, s. 19 vd. No. 9N = SEG 38, 1988, s. 397 vd. No. 1307.

⁴² Konu hakkında ve benzer ifadeler için bkz. Rouse 1902, s. 322 vd. (XI. Formulae); van Straten 1976, s. 21-27; McLean 2002, s. 250.

adak emirlerini rüyalarında aldığına dair düşünceler vardır.⁴³ Bazı adak kabartmaları⁴⁴ ve κατ' ὄναρ, κατ' ὄνειρον veya benzer adaklar⁴⁵ bu düşünceleri desteklemektedir. İnananların tapındıkları tanrılarını rüyalarında gördüklerine inandıkları ve rüyada ondan emir alınca da adak sundukları anlaşılmaktadır.

Yazıt, Aurelius soyadı (*Constitutio Antoniniana*) nedeniyle İ.S. 212 yılından sonraki bir döneme ait olmalıdır.

6. Zeus Agathios'a Adak

	Ἄγαθῆ τύχη·	“Hayırlı uğurlu olsun!
2	Διὶ Ἄγαθίῳ	Zeus Agathios'a
	Ἄσκληῆς Διο-	(bu adağı) ben,
4	νυσίο[υ] ὑπὲρ ἐ-	Dionysios'un oğlu
	αυτοῦ καὶ τῶ-	Askles, kendim ve
6	ν ἰδίῳ κ[α]τὰ	ailem için adak
	εὐχὴν ἀνέθη-	gereği sundum.”
8	κα.	

Satır 3: Ἄσκληῆς. İsim Ἄσκληᾶς'ın bir başka şeklidir. Ἄσκληῆς, Ἄσκληᾶς veya Ἄσκληπιόδωρος gibi isimler Ἄσκληπιός adından oluşturulmuştur. Bithynia'dan örnekler için bkz. örn. Corsten 1991, s. 117 No. 85 ve Corsten 1993, s. 133 No. 1037. Ayrıca, Ἄσκληᾶς için bkz. Masson 1977, s. 251 vd.

Satır 6-7: κατὰ εὐχὴν. İfade κατὰ ἐπιταγὴν ifadesinin bir benzeridir, krş. yuk. No. 5.

⁴³ Bkz. van Straten 1976, s. 5 vd. ve 24 vd.

⁴⁴ Kyzikos çevresinde bulunmuş bir adak steli üzerine betimlenen ve bir adamın yerde, Zeus Hypsistos Brontaios'un önünde yatarken (uyurken?) gösteren kabartmalar bilim dünyasında uyuyan ve rüya gören insan olarak yorumlanmıştır. Söz konusu stelin ilk edisyonu ve birçok eski yayın için bkz. Schwertheim 1983, s. 7. Stelde uyuyan şahıs kabartmasıyla ilgili yorumlar için bkz. örn. Mendel 1914, s. 47 vd. No. 842; Cook 1925, s. 833 vd. Fig. 793; Robert 1949, s. 31; van Straten 1976, s. 5 vd. ve s. 33 Fig. 13.

⁴⁵ Bu tür adaklar hakkında bkz. van Straten 1976, s. 1 vd.

Bu adak da yukarıdakiyle aynı dönemden, yani İ.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinden olmalıdır.

7. Zeus Agathios'un Heykeli'nin (Büstü'nün?) Adanması

Yazıt altarin ön yüzü yerine yan yüzüne yazılmıştır.

	Ἄγαθῆ τύχη·	“Hayırlı uğurlu olsun!
2	Διὸς Ἀγαθίου ἐ-	duaları işiten tanrı
	πηκόου θεοῦ τῆν	Zeus Agathios'un
4	εἰκόνα Α.Τ.ΤΑΜΗ-	heykelini (büstünü?),
	ΜΚΩΜΙ ἀνέσ-	A.t.tamemkome?
6	τησα[v?].	halkı dikti.”

Satır 2-3: ἐπήκοου θεοῦ. ἐπήκοος sıfatı⁴⁶ ile tanrının, kendisine dua edenleri duyması, kendisine sunulan adağı kabul etmesi ve istekleri yerine getirmesi arzu edilmiştir. Bu nedenle, bazen yazıtların yanı sıra tek ya da çift betimlenmiş kulak kabartmalarına da rastlanmaktadır.⁴⁷ Eski Yunanca da bu amaçla kullanılmış εὐάκοος, εὐάκουστος, ὑπήκοος, κατήκοος gibi birçok sözcük bulunmaktadır. Antik Dönem'de birçok tanrıya ἐπήκοος θεῶν olarak yakarılmıştır. Bu nedenle, bu sıfatın sadece sağlık tanrıları (örn. Asklepios veya Hygieia) için kullanıldığını düşünmek doğru değildir. Sözcük, yazıtlarda θεὸς ἐπήκοος veya θεοὶ ἐπήκοοι şeklinde genel anlamda da kullanılmıştır. Bu sıfata daha çok İmparatorluk Dönemi yazıtlarında ve genel olarak tüm doğuda, özellikle de Anadolu ve Ege Adaları'nda çok sık rastlanmaktadır.⁴⁸ Weinreich'in çalışmalarının da gösterdiği gibi, sıfatın kullanımında doğu etkisi ve dünya görüşünün etken olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹

Satır 3-4: τῆν εἰκόνα. Yazıtlardan, Zeus Agathios'a sık sık kendi heykel veya büstünün dikildiğini anlıyoruz, bkz. Şahin 1981, No. 1062 ve 1063 (her iki yazıtta da yine τῆν εἰκόνα sözcüğü geçmektedir). Bithynia

⁴⁶ Sıfat, 1912 yılında Weinreich tarafından ayrıntılarıyla incelenmiştir, bkz. Weinreich 1912, s. 1-68; Weinreich 1969, s. 131 vd.; Robert 1948, s. 24 No. 2; Versnel 1981, s. 34-35.

⁴⁷ Örn. bkz. Weinreich 1912, s. 48 vd. ve Weinreich 1969, s. 177 vd.

⁴⁸ Bkz. Weinreich 1969, s. 156, Anadolu için bkz. s. 161 vd.

⁴⁹ Örneğin, Lydia'daki kültlerle ilgili yazıtlar toplu olarak incelenmiş ve sıfatın bu bölgede daha çok yerli tanrılar için kullanıldığı belirlenmiştir, bkz. de Hoz 1999, s. 21 dipn. 93 ve ayrıca s. 117 dipn. 711.

Bölgesi'nin güneyinde (Gölpazarı ve Bilecik çevresinde) ele geçen başka Zeus adaklarında da ilgili tanrı için büst ya da heykel dikildiğinden söz edilmektedir, örn. bkz. Şahin 1981, No. 1085: Zeus Bronton⁵⁰, Karpodotes ve Eukharistos'a sunu (...τὸν βωμὸν σὺν τῇ προτομῇ...), No. 1129: Zeus Sebastos'a sunu (...τὸν βωμὸν σ[ὺν] τ[ῷ] ἀνδριάντι...) ve Şahin 1982, No. 1503: Zeus Bennios'a sunu (...τὸν βωμὸν κὲ τὸ ἐπ' αὐτῷ ἀγαλμα...). Burada verilen bütün örneklerde, yazıtların bir altar üzerine yazıldığı ve tanrının (Zeus'un) heykel ya da büstünün de altarın üzerine dikildiği anlaşılmaktadır. Zeus'un (Z. Bronton'un) özellikle büstünün altarlar üzerine dikilmesinin Bithynia'nın güneyine, özellikle de Bilecik ve çevresine özgü bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

Satır 4-5: A.T.TAMHMKΩMI gönderilen kopyada. Yazıtta adağın sunanın adının geçtiği kısım tam olarak okunamamaktadır. Büyük bir olasılıkla, burada bir şahıs yerine, 'A.τ.ταμηκώμη adında bir köyün adağı söz konusudur. Yazıtın hatalı kopyalanması olasılığı göz önünde bulundurularak adağı sunanın 'A.τ.ταμηκωμηται şeklinde köy halkı olduğu da söylenebilir. Bu durumda yüklem de çoğul olması gerekmektedir. Böyle bir köyün adı daha önce belgelenmemiştir.

Yukarıdaki her üç yazıtta da Tanrı'nın adı yazıtın baş kısmında geçmektedir. Bu durum aşağıda 8 ve 9 numaralı adak yazıtlarında da görülmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia'da ama özellikle de Bithynia'nın güney bölgelerinde (özellikle Bilecik ve çevresinde) ele geçen yazıtlarda tanrıların isiminin yazıtın baş kısmında verildiği görülmektedir.⁵²

Yazıtın tarihi için bkz. yukarıdaki adaklar.

⁵⁰ Bithynia Bölgesi'nde, bugünkü Bilecik çevresinde otuzun üzerinde yazıtsız Zeus büstü ele geçmiştir. Bu eserlerle ilgili tarafımdan hazırlanan Yüksek Lisans çalışmasında, büstlerin Zeus Bronton'u betimledikleri ve zamanında bu Tanrı'ya sunulmuş yazıtlı altarların üzerinde durdukları sonucuna ulaşılmıştır, bkz. N.E. Akyürek, Zeus Bronton. Die bildliche Repräsentation des großen Bauergottes Phrygiens (Münster 1996). Çalışmada incelenen bütün Zeus büstleri yeni buluntularla birlikte tarafımdan yayıma hazırlanmaktadır.

⁵¹ Konunun ayrıntılarıyla ilgili olarak bkz. yuk. age. dipn. 47.

⁵² Güney Bithynia ile Phrygia adak yazıtları arasındaki ifade farkı en iyi Zeus Bronton'a sunulmuş adak yazıtlarında belgelenmektedir. Bir Phryg Tanrısı olan Zeus Bronton Phrygia'nın etkisi altında olan Bithynia'nın güneyinde, özellikle Bilecik ve çevresinde çok yoğun tapınım görmüştür. Phrygia'da ele geçen adaklarda Tanrı'nın adı daima yazıtın sonunda, εὐχὴν'den önce verilir, bkz. genel olarak Cox-Cameron 1937'deki Zeus Bronton adakları ve Akyürek Şahin 2002, s. 255-471 arasında kalan adaklar. Ancak, Güney Bithynia buluntularında Tanrı'nın adı çoğunlukla yazıtın başında, Ἀγαθῆ τύχῃ'den sonra yazılmaktadır, bkz. genel olarak örn. Şahin 1981, No. 1080-1105 ve Şahin 1982, No. 1504-1511. Bkz. ayrıca Akyürek Şahin 2002, s. 129 dipn. 857 ve 858.

8. Apollon Gorzaios'a Adak (Fig. 8 a-b)

Altar; *Bul. Yeri*: Ahmetler Köyü/Merkez/Bilecik; *Şimd. Yeri*: Bilecik-Eskişehir karayolunda, Karasu Nehri'nin üzerindeki Şarlayan isimli dinlenme tesisinin bahçesinde (çocuk parkında) durmaktadır; *Malz.*: Beyaz kireçtaşı; *Yük.*: 88 cm; *Gen.*: 40 cm; *Kal.*: 44 cm; *Harf Yük.*: 3,5 cm.

Altarın başlık kısmı sol köşeden, kaidesi ise sağ köşeden derin biçimde kırılmıştır. Eserin hemen hemen bütün kenarlarında küçük kırıklar olup yüzeyi de çok zedelenmiştir. Altarın ön cephesindeki çizikler şeklindeki pulluk izleri, taşın bir tarlada bulunduğuna işaret etmektedir. Eserin başlık ve kaide kısımları kalın biçimde profillendirilmiştir. Başlığa köşe akroterleri işlenmiş olup sol akroter kırılmıştır. Gövde üzerine, başlığın hemen altından dört satırlık genel olarak iyi durumda olan bir yazıt kazınmıştır. Öteki cepheler boş bırakılmıştır.

	Ἀπόλλωνι Ὡ	“Apollon Gorzaios'a
2	Γορζαίῳ Ὡ	adağı Angelos
	εὐχῆν Ὡ	oğlu Piounios
4	Πιούνιος Ἀνγέλο[υ].	(sundu).”

Satır 1-2: Ἀπολλώνι Γορζαίῳ. Bithynia'da Apollon Gorzaios yine bir altar üzerindeki adak yazıtı aracılığıyla tanınmaktaydı, bkz. Şahin 1981, No. 1034 Lev. 12: Ἀγαθῆ τύχη· | Ἀνθος Ἀπολλώνι Γορζαίῳ | εὐχῆν | [ύ]περ τοῦ σιεΦω[.]. του συνγενικολ[ύ - - - -]. Böylece Γορζαίος (veya Γορζαίον) epithetonu Apollon için yörede ikinci kez belgelenmektedir. Epitheton olasılıkla bir yer isminden kaynaklanmaktadır. Şahin, ilk taşın buluntu yerinin çevresinde Gordoserba veya Gordos adında bir kentin bulunduğunu belirtmekte ve kentle ilgili kaynakça vermektedir. Ayrıca, soru işareti eşliğinde Γορζαίος'un Γορδιαίος ile aynı olup olmadığını sorgulamaktadır. Yeni yazıtta da Γορζαίῳ açıkça okunmaktadır ve epithetonun yazılışının gerçekten de Γορζαίος olduğu anlaşılmaktadır. Eski adak Bilecik/Söğüt'e bağlı Katlıç (bugün Geçitli) köyünün yakın çevresinden, burada tanıtılan yeni adak ise, yine Bilecik'e bağlı Ahmetler Köyü'nden kaynaklanmaktadır. Apollon Gorzaios'un Bilecik'in güneydoğusunda tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Tanrı'nın adı burada da yazıtın baş kısmında geçmektedir. Bithynia adak yazıtlarının bir özelliği olan bu durum için bkz. yuk. Zeus Agathios adakları kısmı. Önceden bilinen ya da yeni

bulunan birçok yazıt sayesinde Apollon'un Bithynia'nın çeşitli yerlerinde çeşitli epithetonlarla tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Tanrı, örneğin Apollon Akrelenos⁵³, Apollon Lykios⁵⁴, Apollon Libotenos⁵⁵ ya da sadece Apollon⁵⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Apollon için bkz. aş. No. 9.

Satır 4: Πιούνιος. İsimdeki üpsilonun kolları yanlardaki harflerin üzerine uzanacak biçimde yazılmıştır (bkz. Fig. 8 b).

Şahin, ilk adak için Roma İmparatorluk Dönemi, olasılıkla İ.S. 3. yüzyılı önermiştir. Yeni buluntu ise, harf özellikleri bakımından çok daha erken bir tarihe, olasılıkla İ.S. 1. yy'a işaret etmektedir.

9. Hermes ve Apollon'a Adak (Fig. 9 a-c)

Yuvarlak altar; *Bul. Yeri*: Kurtköy/Bilecik (eser, S. Şahin tarafından 1984 yılında kaydedilmiştir.); *Şimd. Yeri*: Zamanında Kurtköy'de Ahmet Ata isimli bir şahsın bahçesinde durmaktaydı; *Malz.*: Mermer; *Yük.*: 90 cm; *Çap*: (üstten) 34 cm; (alttan) 49 cm; *Harf Yük.*: (1. satır) 2,3 cm; (2.-6. satırlar) 3,5 cm; (5. ve 6. satırların son harfleri) 2- 2,5 cm.

Yuvarlak altanın gövdesi yukarıya doğru hafifçe incelmektedir. Altarın başlık kısmı kırılmış ve kaybolmuştur. Eserin profilli ve alçak kaidesi vardır. Gövde üzerinde, ayakta duran çıplak bir erkek figürü kabartma biçiminde işlenmiştir. Son derece yıpranmış ve başı kırılmış olan figür sol eli ile uzun ve sarkık bir torba tutmaktadır. Sağ kolun dirsekten alt kısmı kırılmıştır ama yine de figürün sağ elinde yukarı doğru uzanan uzun bir nesne (bir kerykeion ya da bir asa) tuttuğu anlaşılmaktadır. Figür, oval bir kaide üzerinde durur biçimde işlenmiştir. Söz konusu figür bir elinde para kesesi, ötekinde ise kerykeion taşıyan Tanrı Hermes'i betimliyor olmalıdır. Bu durumda, betim yazıtın içeriği ile uyum sağlamaktadır. Figürün hemen üst kısmından başlayan altı satırlık yazıt figür çevresinde devam etmektedir.

⁵³ Bkz. Şahin 1981, No. 1030-1031.

⁵⁴ Bkz. age., No. 1035.

⁵⁵ Bkz. Corsten 1991, No. 40.

⁵⁶ Bkz. Şahin 1979, No. 33 ve Şahin 1981, No. 1032-1033.

	Ἀγαθῆ τύχ[η].	“Hayırlı uğurlu olsun!
2	Ἑρμῆ καὶ Ἀπόλ- λωνι Μαρκιανὸς	<i>Hermes’ e ve Apollon’ a adağı Demetrios’un oğlu</i>
4	Δημητρήου εὐχῆ[ν] ὑπὲρ ἡαυτοῦ, πάντων	<i>Marcianus kendisi, bütün ailesi ve</i>
6	ἰδίων καὶ τῆς κόμης.	<i>köyü için (sundu).”</i>

Satır 2-3: Ἑρμῆ καὶ Ἀπόλλωνι. Adak hem Hermes’e hem de Apollon’a sunulmuştur. Apollon’la ilgili olarak bkz. yuk. No. 8. Bithynia Bölgesi’nde Tanrı Hermes’in adı yazıtlarda çok az belgelenmektedir.⁵⁷ Her iki tanrının da adı yazıtın baş kısmında geçmektedir. Bu durum için bkz. yuk. Zeus Agathios adakları kısmı.

Satır 4: Δημητρήου = Δημητρίου. Iota yerine eta yazılımı için bkz. Gignac 1976, s. 238: “ἀγήου Γεοργήου for -ίου”.

Satır 5: ἡαυτοῦ = ἔαυτοῦ. Epsilon yerine eta yazılımı için bkz. Gignac 1976, s. 244.

Yazıt, harf karakterlerine göre olasılıkla İ.S. 2. yüzyılın 2. yarısı ile 3. yüzyılın ilk çeyreği arasından olmalıdır.

⁵⁷ Örn. Bkz. Corsten 1991, No. 48; Corsten 1993, No. 1020 (Hermes Meletenos); Becker-Bertau 1986, No. 58 (bir Hermes heykelinin adanması).

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Adak 2001 Adak, M., Epigraphische Mitteilungen aus Antalya VII. Eine Bauinschrift aus Nikaia, Epigr Anat 33, 2001, 175-177.
- Adak – Akyürek Şahin 2006 Adak, M. – N.E. Akyürek Şahin, Katalog der Inschriften im Museum von Adapazarı/Bithynien, Gephyra 2, 2006, (baskıda).
- Akyürek Şahin 2002 Akyürek Şahin, N.E., Phrygia’da Çiftçi Tanrısı: “Dii Brontonti Eukhen” (Antalya 2002) (Doktora Tezi [yayıma hazırlanıyor]).
- Ameling 1985 Ameling, W., Die Inschriften von Prusias ad Hypium (Bonn 1985) (IK 27).
- Asgari – Fıratlı 1978 Asgari, N. – N. Fıratlı, Die Nekropole von Kalchedon, S. Şahin – E. Schwertheim – J. Wagner (eds.), Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens. Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976 (Leiden 1978) (EPRO 66), 1-92.
- Becker-Bertau 1986 Becker-Bertau, F., Die Inschriften von Klaudiu Polis (Bonn 1986) (IK 31).
- Cameron 1939 Cameron, A., ΘΡΕΙΤΤΟΣ and Related Terms in the Inscriptions of Asia Minor, W.M. Calder-J. Keil (eds.), Anatolian Studies presented to William Hepburn Buckler (Manchester 1939), 27-62.
- Cook 1925 Cook, A.B., Zeus. A Study in Ancient Religion. Volume II, 1. Zeus God of the Dark Sky (Thunder and Lightning) (New York 1925).
- Corsten 1991 Corsten, Th., Die Inschriften von Prusa ad Olypium I (Bonn 1991) (IK 39).
- Corsten 1993 Corsten, Th., Die Inschriften von Prusa ad Olypium II (Bonn 1993) (IK 40).
- Cox – Cameron 1937 Cox, C.W.M. – A. Cameron, Monuments from Dorylaeum and Nacolea (Manchester 1937) (MAMA V).
- Cremer – Nollé 1988 Cremer, M. – J. Nollé, Lydische Steindenkmäler, Chiron 18, 1988, 199-214.
- De Hoz 1999 de Hoz, M.P., Die lydischen Kulte im Lichte der griechischen Inschriften (Bonn 1999) (Asia Minor Studien 36).
- Dörner 1940 Dörner, F.K., Außerbithynische Inschriften im Museum von Bursa und neue Funde aus Eskişehir (Dorylaion), JÖAI 32, 1940, 107-136.
- Dörner 1941 Dörner, F.K., Inschriften und Denkmäler aus Bithynien (Berlin 1941) (IstForsch 14).
- Dörner 1978 Dörner, F.K., Tituli Bithyniae I. Paeninsula Bithynica (Vienna 1978) (TAM IV.1)

- Drew-Bear 1978 Drew-Bear, T., *Nouvelles Inscriptions de Phrygie* (Zutphen 1978).
- Flood 1978 Flood, M.R., *Epigraphic Evidence for Family Structures and Customs in Asia Minor during the Early Empire* (North Ryde 1978).
- Frei 1988 Frei, P., *Phrygische Toponyme*, *Epigr Anat* 11, 1988, 9-34.
- Gignac 1976 Gignac, F.T., *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods I. Phonology* (Milano 1976).
- Haspels 1971 Haspels, C.H.E., *The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments* (Princeton-New Jersey 1971).
- Koch – Sichtermann 1982 Koch, G. – H. Sichtermann, *Römische Sarkophage* (München 1982) (*Handbuch der Archäologie*).
- Kokkinia 1999 Kokkinia, C., *Rosen für die Toten im griechischen Raum und eine neue ροδισμός-Inschrift aus Bithynien*, *Museum Helveticum* 56, 1999, 203-221.
- Körte 1897 Körte, A., G. Radet, *En Phrygie. Nouvelles Archives des Missions Scientifiques. Tome VI. (1895) 425-594, GGA 159 (1897), 386-416.*
- Levick – Mitchell 1988 Levick, B. – S. Mitchell, et alii (eds.), *Monuments from the Aezanitis* (London 1988) (MAMA IX).
- Lochmann 1990 Lochman, T., *Eine Gruppe spätrömischer Grabsteine aus Phrygien*, E. Berger (eds.), *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig III. Die Skulpturen* (Mainz 1990), 453-508.
- Marek 2003 Marek, C., *Orbis Provinciarum. Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens* (Mainz 2003).
- Masson 1977 Masson, O., *Pape-Benseleriana V: Asklas l'Obscur*, *ZPE* 27, 1977, 251-254.
- McLean 2002 McLean, B.H., *An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods from Alexander the Great down to the Reign of Constantine (323 B.C.-A.D. 337)* (Ann Arbor 2002).
- Mendel 1914 Mendel, G., *Musées Impériaux Ottomans, İstanbul. Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines III* (İstanbul 1914).
- Merkelbach 1980 Merkelbach, R., *Die Inschriften von Kalchedon* (Bonn 1980) (IK 20).
- Merkelbach – Stauber 2001 Merkelbach, R. – J. Stauber, *Steinepigramme aus dem griechischen Osten II. Die Nordküste Kleinasiens (Marmarameer und Pontos)* (München-Leipzig 2001).
- Nani 1943/1944 Nani, T.G., *ΘΡΕΠΤΟΙ*, *Epigraphica* 5/6, 1943/1944, 45-84.

- Nilsson 1974 Nilsson, M.P., Geschichte der griechischen Religion II. Die hellenistische und römische Zeit (München 19743).
- Patterson 1985 Patterson, C., 'Not Worth the Rearing'. The Causes of Infant Exposure in Ancient Greece, TAPhA 115 (1985), 103-123.
- Pfuhl – Möbius 1979 Pfuhl, E. – H. Möbius, Die ostgriechischen Grabreliefs II (Mainz 1979).
- Ramsay 1906 Ramsay, W.M. (ed.), Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire (Aberdeen 1906).
- Ricl 1994 Ricl, M., Inscriptions Votives Inédites au Musée d'Eskişehir, *Živa Antika (Antiquité vivante)* 44, 1994, 157-174.
- Robert 1948 Robert, L., Hellenica. Recueil d'Épigraphie, de Numismatique et d'Antiquités Grecques VI (Paris 1948).
- Robert 1949 Robert, L., Hellenica. Recueil d'Épigraphie, de Numismatique et d'Antiquités Grecques VII (Paris 1949).
- Robert 1950 Robert, L., Hellenica. Recueil d'Épigraphie, de Numismatique et d'Antiquités Grecques IX (Paris 1950).
- Robert 1963 Robert, L., Noms Indigènes dans L'Asie-Mineure Gréco-Romaine (Paris 1963).
- Rouse 1902 Rouse, W., Greek Votive Offerings (Cambridge 1902).
- Şahin 1973 Şahin, S., Neufunde von antiken Inschriften in Nikomedeia (İzmit) und in der Umgebung der Stadt (Münster 1973).
- Şahin 1978 Şahin, S., Bithynische Studien. Bithynia İncelemeleri (Bonn 1978) (IK 7).
- Şahin 1979 Şahin, S., Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. I (Bonn 1979) (IK 9).
- Şahin 1981 Şahin, S., Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. II.1 (Bonn 1981) (IK 10, 1).
- Şahin 1982 Şahin, S., Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. II.2 (Bonn 1982) (IK 10, 2).
- Şahin 1986 Şahin, S., Studien über die Probleme der historischen Geographie des nordwestlichen Kleinasien I: Strabon XII 3, 7 p. 543. Der Fluß Gallos, die Stadt Modr<en>e in Phrygia Epiktetos und die Schiffbarkeit des Sangarios, *Epigr Anat* 7, 1986, 125-152.
- Şahin 1987 Şahin, S., Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. (Testimonia) II.3 (Bonn 1987) (IK 10, 3).

- Schwertheim 1983 Schwertheim, E., Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung. Teil II: Miletupolis. Inschriften und Denkmäler (Bonn 1983) (IK 26).
- Strubbe 1997 Strubbe, J., ΑΠΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΙ. Imprecations against Desecrators of the Grave in the Greek Epitaphs of Asia Minor. A Catalogue (Bonn 1997) (IK 52).
- Takmer – Tüner 2001 Takmer, B. – N. Tüner, Epigraphische Mitteilungen aus Antalya VIII. Four Epigrams from the Periphery of Nicaia, *Epigr Anat* 33, 2001, 179-183.
- van Straten 1976 van Straten, F.T., Daikrates' Dream. A Votive Relief from Kos, and Some Other Kat'Onar Dedications, *BABesch* 51, 1976, 1-38.
- Versnel 1981 Versnel, H.S., Religious Mentality in Ancient Prayer, H.S. Versnel (ed.), Faith, Hope and Worship. Aspects of Religious Mentality in the Ancient World (Leiden-Brill 1981).
- Waelkens 1984 Waelkens, M., Privatdeifikation in Kleinasien und in der griechisch-römischen Welt. Zu einer neuen Grabinschrift aus Phrygien, R. Donceel – R. Lebrun (ed.), *Mélanges en l'Honneur du Professeur Paul Naster* (1984), 259-307.
- Waelkens 1986 Waelkens, M., Die kleinasiatischen Türsteine. Typologische und epigraphische Untersuchungen der kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür (Mainz 1986).
- Weinreich 1912 Weinreich, O., Θεοὶ Ἐπήκοοι, *AM* 37, 1912, 1-68.
- Weinreich 1969 Weinreich, O., *Ausgewählte Schriften I* (Amsterdam 1969), 131-195.

Fig. 1 a

Fig. 1 b

Fig. 2 a

Fig. 2 b

Fig. 2 c

Fig. 3 a

Fig. 3 b

Fig. 8 a

Fig. 8 b

Fig. 4

Fig. 9 a

Fig. 9 b

Fig. 9 c